

IN MEMORIAM

Дмитрієнко Марія Федорівна

22 травня 2022 р. на 88-му році життя відійшла у Вічність відома українська історикиня, журналістка, громадсько-культурна діячка Марія Федорівна Дмитрієнко. Її фахова біографія і творчий шлях в історичній науці нерозривно пов'язані з академічним Інститутом історії України, в якому вона працювала в різні історичні епохи. Марія Федорівна здобула неабиякий авторитет та визнання як дослідниця й організаторка наукових студій, пов'язаних зі спеціальними історичними дисциплінами, джерелознавством, етнічною історією України, культурною та мистецькою минувшиною.

Марія Дмитрієнко народилася 19 березня 1935 р. у м. Таганрог Ростовської обл. в родині педагогів-словесників Федора Григоровича Дмитрієнка та Євгенії Костянтинівни Охріменко. Як і багатьом із покоління 1930-х рр. на її долю випали воєнні випробування, евакуаційні поневіряння та складне повоєнне буття. Втім вона з дитинства вирізнялася життєстверджуючою вдачею й винятковою цілеспрямованістю, що поєднувалося з неординарним мисленням і літературним хистом.

Юнацькі роки Марії Дмитрієнко припали на початок радянської лібералізації, відомої як хрущовська «відлига», котра продукувала суспільні надії на крашу прийдешності. У 1958 р. майбутня вчена успішно закінчила історико-філософський факультет Київського державного університету ім. Т.Г.Шевченка. У студентську пору життя виявилися та сформувалися її багатоманітні зацікавлення історією мистецтва й культури.

Свій професійний шлях Марія Дмитрієнко розпочала як редакторка Держполітвидаву УРСР (1958–1961 рр.) і журналу «Наука і життя» (1961–1963 рр.). У 1960 р. побачила світ її перша студія, присвячена видатному іспанському художнику Ренесансу – Дієго Веласкесу, що спиралася на розширену й перероблену дипломну роботу. На початку 1960-х рр. з'явилася й низка інших публікацій молодшої авторки – науково-популярних статей, публіцистичних нарисів, рецензій, які врешті-решт визначили її майбутнє – дослідницю.

У 1963 р. Марія Дмитрієнко вступила до аспірантури Інституту історії АН УРСР. Її наставником став знаний і самобутній український учений, член-кореспондент АН УРСР Іван Олександрович Гуржій. Під його керівництвом молода історикиня в 1965 р. достроково захистила кандидатську дисертацію, присвячену українській більшовицькій пресі 1917–1918 рр. Ця студія вирізнялася джерелознавчою скрупульозністю і впродовж багатьох років уважалася взірцевою.

Відтоді дослідниця працювала в Інституті історії АН УРСР на посаді молодшої наукової співробітниці. Згодом Марія Дмитрієнко обіймала різні посади в

академічних установах, зокрема була старшою науковою співробітницею Інституту історії АН УРСР (1969–1972 рр.), молодшою науковою співробітницею ЦНБ АН УРСР (1973–1977 рр.), старшою науковою співробітницею відділу наукової інформації Секції суспільних наук АН УРСР (1977–1986 рр.).

Марія Дмитрієнко вражала колеґ розмаїттям своїх наукових зацікавлень і творчих експериментів. У 1965 р. (рік захисту кандидатської дисертації) вона опублікувала велику студію «Дієго Веласкес» у знаменитій біографічній серії «Жизнь замечательных людей» («ЖЗЛ»). У 1970 р. підготувала нову версію життєпису цього іспанського художника, котра була видана київським видавництвом «Мистецтво», а 1973 р. – видрукувана грузинською мовою у Тбілісі.

З-поміж її тодішніх історичних студій і публіцистичних дописів – нариси про діячів громадянської війни та робітничі династії Донбасу, праця про долю угорського революціонера Лайоша Гавро, начерк про творчість французького художника Ежена Делякруа, бібліографії документальних матеріалів з історії УРСР, огляди археографічних праць, довідник про радянську Україну, виданий англійською, німецькою, французькою та іспанською мовами, чимало інших ґрунтовних робіт.

У 1985 р. Марія Дмитрієнко захистила докторську дисертацію джерелознавчого спрямування, присвячену листівкам більшовицьких організацій в Україні 1917–1920 рр. Незабаром вона повернулася до Інституту історії АН УРСР.

Кардинальні соціокультурні трансформації й державно-політичні метаморфози на рубежі 1980–1990-х рр., які призвели до розпаду СРСР і проголошення незалежності України, дозволили Марії Дмитрієнко повною мірою розкрити свій творчий потенціал, великі здібності організаторки та громадської діячки. У пострадянські часи вона зосереджує свої наукові устремління і практики на становленні комплексу спеціальних історичних дисциплін, які з очевидних на то причин перебували на узбіччі радянського історієписання.

За ініціативою Марії Дмитрієнко та професора Володимира Замлинського 1992 р. було підготовлено й опубліковано перший в Україні посібник-довідник, в якому представлено історію та огляд дослідницького інструментарію з майже 60 спеціальних історичних дисциплін.

У 1990 р. Марія Федорівна очолила сектор історичної географії й картографії, а 1994 р. – відділ спеціальних історичних дисциплін, заснований за її пропозицією. Цим структурним підрозділом вона керувала до 2006 р., зокрема створила наукову школу, підготувала та виховала багатьох відомих учених – фахівців із боністики, вексилології, геральдики, генеалогії, просопографії, зброєзнавства, сфрагістики, уніформознавства, фалеристики тощо. 2001 р. дослідниця була удостоєна вченого звання професорки.

Марія Дмитрієнко працювала в Інституті історії України до 2013 р., активно поєднуючи наукову, педагогічну, консультативну та громадську діяльність. Її перу належить понад 900 наукових і науково-популярних розвідок, зокрема таких фундаментальних колективних праць, як-от «Нагороди України: історія, факти, документи» (у 3 т., Київ, 1996 р.), «Гроші в Україні: факти і документи» (Київ, 1998 р.), «Все про Україну» (у 2 т., Київ, 1999 р.), «Греки на українських теренах: Нариси з етнічної історії: Документи, матеріали, карти» (Київ, 2000 р.), «Українська фалеристика: З історії нагородної спадщини» (Київ, 2004 р.) та ін.

Дослідниця була багаторічною членкинею вченої ради і спеціалізованої вченої ради Інституту історії України НАН України, редакційної колеґії «Українського історичного журналу» та «Енциклопедії історії України», відповідальною редакторкою періодичних наукових збірників «Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики», «Історико-географічні дослідження в Україні».

Особливу роль Марія Дмитрієнко відіграла у становленні зовнішньої атрибутики України 1990–2000-х рр. як історикиня, консультантка й експертка. Вона брала активну участь у розробці концепції української нагородної та грошової системи, була членкинею Комісії Верховної Ради України з питань заснувань державних нагород (1992–1999 рр.), Комісії державних нагород та геральдики при Президенті України (1994–2004 рр.), Комісії Національного банку України з питань дизайну національної валюти (2004–2005 рр.), Експертної ради Національного банку України з питань карбування ювілейних і пам'ятних монет (1997–2005 рр.). Дослідниця була співавторкою однієї з найвідоміших концепцій Великого герба України.

Водночас доба незалежності України дозволила історикині відзначитися й у громадсько-культурній царині: у сферах наукової популяризації, культурно-просвітницької праці, організації жіночого руху та ін. Марія Дмитрієнко була членкинею Національної спілки журналістів (із 1964 р.), Головної ради Всеукраїнського товариства «Просвіта» (1992–1998 рр.), членкинею-засновницею та членкинею Головної ради Всеукраїнського жіночого товариства ім. Олени Теліги (з 1992 р.), дійсною членкинею Міжнародної слов'янської академії наук (від 1998 р.).

Наукові досягнення, науково-організаторська, експертна й консультативна діяльність, громадсько-культурні та просвітницькі практики Марії Дмитрієнко було відзначено високими державними нагородами – почесним званням заслуженого діяча науки і техніки (1995 р.), Державною премією України в галузі науки і техніки (1999 р.), орденами Св. княгині Ольги 3-го (1998 р.), 2-го (2004 р.), 1-го (2007 р.) ступенів, а також грамотами, медалями, відзнаками й подяками різних державних установ, наукових, громадських товариств.

Авторам цих рядків випала щаслива нагода працювати з Марією Федорівною в 1990–2000-х рр. У пам'яті назавжди закарбувалася її професійна завзятість, дивовижний ентузіазм, блискуча ерудиція, неперевершена пристрась в академічних справах і незвичайна працездатність. Вона мала своєрідний гумор із неодмінними нотками іронії. Була дуже емоційною й відкритою людиною з доволі складною, а подеколи навіть вибуховою вдачею, готова в будь-який момент допомагати друзям і колегам, утім гостро та безкомпромісно реагувала на певні вчинки, дії, котрі вважала несправедливими. Нині зі вдячністю, теплотою й ностальгією згадуємо її фахові поради, життєві настанови, роки спілкування і творчу працю над спільними проектами та науковими студіями...

Світлу пам'ять про Марію Федорівну Дмитрієнко – самобутню історикиню, обдаровану журналістку, невтомну громадську діячку, незвичайну й талановиту жінку – назавжди збережуть її рідні, учні, колеги, друзі...

Валерій ТОМАЗОВ (Київ)

Олексій ЯСЬ (Київ)